

OLOVNA PLOČICA SA ZAVJETNIM RELIJEFOM IZ SRPSKE MITROVICE.

Narodni muzej nabavio je nedavno zanimivu olovnu pločicu prikazanu na sl. 1. Pločica se je našla u srpskoj Mitrovici, te je dospjela u ruke trgovcu, koji ju je prodao muzeju. Danas ova pločica više nije cijela, nego je još u staro vrijeme na više strana otkrhana; osim toga je i površina mnogo trpjela najviše kroz to, što ju je netko još u staro vrijeme nekim ostrim orudem više puta zasjekao. Sada joj je visina 81, a širina 74 mm.; težina joj je 98 grama. Sačuvani

Sl. 1. Olovna pločica sa reljefom iz Srpske Mitrovice. Nar. vel.

dio sačinjava u glavnom kvadrat, koji je omeden piknjama. U taj je kvadrat upisan krug, koji također sastoji iz pikanja. Četiri ugla, koja leže izvan kruga, bila su ispunjena s figuralnim ukrasom. U lijevom donjem uglu prikazano je poprsje starijega bradatoga muškarca, kako se čini, s vrpcom u kosi na desno. U lijevom gornjem uglu načinjeno je poprsje golobrađa muškarca s punom kosom na lijevo (Apollo?). Slična poprsja imali bismo otkrivati u ostala dva ugla, koji su otkrhani. Unutar kruga prikazani su u tri reda razni prizori. U gornjem redu prikazana je u sredini ženska figura en face odjevena u dugu odjeću. Glavu je okrenula na desno, lijevu je ruku podbočila na bedru, a desnu je

primaknula k ustima. Lijevo do nje nalazimo u nešto većem mjerilu prema njoj okrenuto poprsje Solovo ovjenčano sunčanim zrakama, a desno također prema njoj okrenuto poprsje Lunino sa polumjesecom na glavi. Lijevo do Solova poprsja načinjen je stol na tri noge, na kom su neki predmeti (posude?), a desno do Lune stoji prema sceni okrenut lav prednjim nogama na trbušastoj posudi, koja nema ručke (krater).

U srednjem redu vidimo u sredini opet žensku figuru en face u prepašanoj dugoj haljini. Prema njoj jaše s lijeve i desne strane po jedan mladić. Obadva su odjevena u kratko odijelo, a na glavi imaju šiljatu kapu. U jednoj ruci drži svaki od njih koplje, a drugu je ruku uzdigao kao da adorira. Tlo, na

kom se ovaj prizor događa, izraženo je horizontalnom crtom. Ali jahači ne jašu na tlu, nego po muškim tjelesima, koja leže na zemlji. Po tom, kako su ova tjelesa prikazana, čini se da su to mrtvaci. Lijevo do ovoga prizora ide prema sredini muška figura, kojoj glava nije jasna, jer je ploča na tom mjestu oštećena. Čini se, da figura ima na sebi oklop, a pod desnim pazuhom vidi se mač. Lijevu ruku pruža prema sceni. Desno je u sredini prikazani prizor omeđen sa dvije ptice; gore je pijetao, a pod njim gavran.

Donji je red manje jasan, nego ostala dva. U sredini je prikazano drvo, na koje je stražnjim nogama obješena ovca. S desne strane dolazi mladi muškarac u prepasanoj kratkoj haljini i para obješenoj životinji trbuh. Desno kraj ove figure vide se tri karike, a lijevo kraj drveta četiri razna predmeta. Jasan je kandelabar sa svjetiljkom i amfora. Treći predmet, čini se, da je puž, a četvrti je nejasan.

Gornji dio ploče nije sačuvan, ali je sigurno, da manjka samo veoma malo. Po analognim reljefima se može reći, da je taj gornji dio imao donekle oblik zabata. Od reljefa, kojima je bio urešen, nešto se je sačuvalo. U sredini je prikazana riba na desno, a pod njom su sa svake strane po dvije zvijezde. Vjerojatno je, da je i u uglovima bio kakav reljefni ukras, ali se ne može reći kakav; moglo bi se naslućivati, da je u svakom uglu bila po jedna zmija.

Opisana olovna pločica spada u grupu zanimivih spomenika iz kasnijega rimskoga vremena, koji se nalaze u zemljama, koje leže uz srednji i donji Dunav. Olovne pločice, koje se tu nalaze, pokazuju dođuše razne oblike, ali su pojedini oblici zastupani u više sasvim sličnih primjeraka, a na prvi se pogled vidi, da se svi spomenici odnose na jedan te isti predmet. I na teritoriju Hrvatske i Slavonije našlo se je više komada, a od tih je pet došlo u naš narodni muzej, dočim ih je nekoliko kupio narodni muzej mađarski. Koliko je komada otišlo u inozemstvo, nije nam poznato.

Oblík zastupan u više primjeraka reprezentira četverouglasta pločica prikazana na slici 2. Nađena je u rumskim Petrovcima, a kupljena je za naš muzej od Šime Milutinovića u Rumi g. 1882. Visoka je 95, široka 80 mm, a teška je 160 gr. Na površini je ploča veoma istrošena, te se zato neki detalji ne raspoznaju dobro. Mjesto, na kom se događa ono, što je u reljefu prikazano, izraženo je ovdje kao edikula, koja ima dva stupa, na kojima se nalazi svod u obliku polukruga. Stupovi su poput vijka kanelirani, počivaju na debelim jasticima, a završuju kapitelima, koji su urešeni duguljastim lišćem. Svod je s prednje strane urešen jajastim nizom. U gornjim uglovima pločice iznad svoda prikazana je po jedna zmija, a kraj svake po jedna zvijezda.

Sl. 2. Olovna pločica sa reljefom iz rumskih Petrovaca. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Cijeli prostor ispod svoda ispunjen je prikazom Sola. Sol stoji en face na četveropregu. Vidi se samo gornji dio tijela, jer je donji sakriven za kolima. Odjeven je u hiton, koji ima rukave, a prepasan je u sredini širokim pasom. Preko toga je prebacio kabanicu, koja je na desnom ramenu skopčana, te krajevi za njim u zraku lepršaju. Glava mu je ovjenčana sunčanim zrakama, a kraj svake strane glave nalazi se po jedna zvijezda. U lijevoj ruci drži bog kruglju, a desnu je tako ispružio na stranu, da se vidi dlan. Četveropreg juri naprijed, t. j. prema gledaocu, a to je prikazano tako, da jedan par konja bježi na lijevo, a drugi na desno. Nutarnji konji vide se uslijed toga sasvim, a od vanjskih samo prednja polovica. Između konja vidi se prednji dio kola.

Ispod prikaze Solove prikazani su opet u tri reda razni prizori. U prvom redu nalazimo poznat prizor. U sredini stoji ženska figura u dugoj prepasanoj odjeći. Drži u obim rukama krajeve nekakve marame, koja je nečim opterećena.

Sl. 3. Olovna pločica sa reljefom iz Siska. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

S lijeve i desne strane dolazi k njoj po jedan jahač, koji je pozdravlja. Lijevi jahač ima na glavi šiljatu kapu, a desni je gologlav. I ovdje ne stupaju konji po zemlji, nego desni stoji na čovječjem truplu, a lijevi na ribi. Ova je scena lijevo i desno omeđena po jednom čovječjom figurom. Lijeva je figura vojnik u potpunoj vojničkoj odori. Na tijelu mu je oklop, na glavi šljem, u ljevici štit, a u desnici dugo koplje. On je okrenut prema sceni, koju promatra. Desna je figura ženska. Odjevena je u dug prepasan hiton, a okrenuta je prema sredini. Desnu je ruku digla u vis.

U drugom redu nalazimo u sredini prikazan prizor, koji nam još nije poznat s prijašnje pločice. Prikazan je stol pokriven sa stolnjakom, koji je urešen dugim resama. Oko stola sjede tri figure odjevene u odijelo s rukavima. Srednja figura čini se da je ženska, a lijeva i desna su muške. Pred njima leži na stolu riba, za kojom, kako se čini, hvataju oba muškarca. Lijevo kraj stola stoji drvo, a na nj je stražnjim nogama obješena jedna životinja, kojoj je odsječena glava. S lijeva pristupa mlad muškarac u kratkom prepasanom hitonu sa rukavima, te joj vadi utrobu. Lijevo s kraja stoji i promatra prizor muška figura u kratkom prepasanom odijelu bez rukava. Ova figura ima ovčju glavu. Desno do stola idu prema sredini dva naga muškarca, koji se drže za ruke.

Donji je red najuži, a u njem više ne nalazimo čovječjih likova. U sredini stoji široka posuda s dvije ručke, a do nje je lijevo lav, a desno zmija. Lijevo s kraja stoji tronožan stol, na kom je, kako se čini, riba, a desno je prema sceni okrenut pijetao.

Sasvim sličnih komada se u Hrvatskoj i Slavoniji više nije našlo, ali ih se našlo u Mađarskoj i to u mjestima Duna-Pentele i Magyar-Egres.¹

Veoma srodan oblik reprezentira u našem muzeju jedan komad iz Siska (sl. 3). Poklonio ga je muzeju odvjetnik Slavoljub Vrbančić g. 1847.² I tu je prikazana edikula, ali su stupovi ovdje glatki, počivaju na dvostrukom jastuku, a završuju kapitelima, koji su također urešeni duguljastim lišćem. Svod je i ovdje urešen jajastim nizom, a nad njim i pod njim vidi se niz pikanja. U uglovima prikazane su zmije, ali kraj njih nema zvijezda. Pod svodom prikazan je sasvim slično Sol na četveropregu, tek se u izradbi opaža nekoliko stilističkih razlika. Jahači u drugom redu i ženska figura između njih identični su sa odgovarajućim figurama na prijašnjem obliku, a i figure do njih (muškarac u vojničkoj odori i ženska) sasvim su slične. Oko stola prikazan je u drugom redu naslonjač, na kom sjede iste tri figure, koje smo našli i na prije opisanoj ploči. Na stolu se na ovom obliku jasno razabire zdjela, na kojoj leži riba. U izradbi ostalih figura u ovom redu opaža se također samo neznatna razlika. U donjem redu nalazimo iste predmete, koji su prikazani na prijašnjoj pločici. Posuda u sredini izražena je kao amfora sa rebrastim uresom. I veličina je ovih pločica ista. Sisački je komad 95 mm visok, 81 širok, a težak je 169 grama.

Od sasvim istoga oblika ima naš muzej još jedan fragmenat iz rumskih Petrovaca (sl. 4). Sačuvan je lijevi donji dio pločice, koji je sada visok 61, širok 49 mm, a težak 49 gr.³

Jedan se je sasvim sličan komad našao u Vukovaru, te ga je mađarski narodni muzej kupio god. 1819,⁴ a drugi je naden u Osijeku, te se sada nalazi u tamošnjem gradskom muzeju.⁵ Osim toga su od ovoga oblika publicirana tri komada iz Srbije (jedan u mađarskom, dva u srpskom nar. muzeju),⁶ a jedan iz Mađarske.⁷

Veoma srodan oblik ima jedna pločica iz Mitrovice. Našli su je tamo godine 1809., a danas je u mađarskom narodnom muzeju. Ova je pločica nešto manja od prijašnjih, zato je jedan dio reljefa skraćen. Edikula je sasvim slična prijašnjoj, a u gornjim uglovima opet su prikazane sasvim slične zmije. Prikaza

Sl. 4. Ulomak olovne pločice sa reljefom iz rumskih Petrovaca. Nar. vel.

¹ Hampel Arch. Értésítő XXIII (1903) str. 343 i d. br. 43 i 44. Naš petrovački komad spomenut je pod brojem 45.

² Arkiv za povj. jugoslav. III (1854) str. 347 sa slikom. Kubitschek i Löwy Archeol. epigr. Mitth. III. (879) str. 171. br. 7. Bojničić Kroat. Revue III. (1886). str. 145 sa slikom. Hampel Arch. Értésítő XXIII (1903) str. 348 br. 49.

³ Bojničić nav. mj. str. 148 br. 4. Hampel nav. mj. br. 50.

⁴ Hampel nav. mj. str. 347 br. 47.

⁵ Hampel nav. dj. XXV (1905) str. 13 br. 73.

⁶ Hampel nav. dj. XXIII. (1903). str. 346 br. 46 i str. 348 str. 48. XXV (1905). str. 13 br. 74.

⁷ Hampel nav. dj. XXIII (1903). str. 349 br. 51.

Solova na četveropregu pod svodom zauzima ovdje mnogo manji prostor. Od konja se ne vidi više nego glava, vrat i prednje noge. Kraj glave Solove nema zvijezda. Ove se sada nalaze niže dolje kraj glave ženske figure, koja stoji između dva jahača. Ova figura kao i ostale u ovom redu, ostala je nepromijenjena. Jedna se veća razlika mora konstatovati, ta naime, da ovdje lijevi konj stoji na nejasno izraženom čovječjem truplu, a desni na ribi. Neke se razlike opažaju u slijedećem redu. Stol u sredini pokriven je s nešto drugačijim stolnjakom, koji ima mnogo kraće rese. Naslonjač, na kom sjede poznate tri figure, mnogo je jasnije izražen. Stablo, na kom visi životinja, stoji između čovjeka sa ovčom glavom i mladića, koji životinju para, dočim su prije obadvije figure stajale lijevo od drveta. Dva mladića s desne strane ovdje su mnogo bolje izražena, te je

Sl. 5. Olovna pločica sa reljefom iz Mitrovice. Nar. vel. (Iz »Archaeolog. Értésítő« XXIII 1903 str. 349).

Opisao ga je Hampel, te je opisu dodao veoma dobru sliku,⁴ na kojoj se osniva slijedeći opis. Sačuvana su skoro cijela dva donja reda. U prvom se redu vidi u sredini prostrt stol, na kom stoji plitka zdjela sa tri ručke. Na zdjeli je pečena ptica, a oko nje vijenac od lišća. Oko stola sjede tri figure. Lijeva je gol muškarac, koji u jednoj ruci drži posudu, a drugom pokazuje na zdjelu pred

sasvim jasno prikazano, kako prednji vuče drugoga za ruku i pokazuje na stol, kojemu se približuju. U zadnjem je redu poredak nešto drugačiji: stol sa ribom, zmija, amfora, lav, pijetao. Lijevo između stola i zmije i desno između lava i pijevca umetnuti su neki manji predmeti, koji su nejasni.¹

Ovakav je jedan komad naden na gradini Halapiću kod Glamoča u Bosni, te je sada u bosansko-hercegovačkom zemaljskom muzeju,² a jedan fragmenat posjeduje mađarski narodni muzej, ali mu se ne zna za provenijenciju.³

Poradi sravnjivanja mora se ovdje spomenuti još jedan fragmenat, koji se je našao u mjestu Öcsény u županiji Tolna, a sada je u muzeju u Szegszárdu.

¹ Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 348 i d. br. 52 (tamo je navedena prijašnja literatura).

Budapest régiségei VIII. (1904) str. 27 sl. 7.

² Truhelka Bos. Glasnik 1890 str. 98 sl. 5. Nowotny Bos. Glanik 1894 str. 201 i d. Wiss. Mitth. aus Bosnien und d. Herceg. IV 296

i d. Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 350 br. 53.

³ Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 350 br. 54.

⁴ Hampel Arch. Ért. 1902 str. 366 sl. 2. 1903 str. 35, br. 53. Bud. régiségei VIII (1904) str. 44 sl. 14.

sobom. Srednja je figura ženska. I ona drži u ljevici čašu, a desnicom ručku od zdjele. I desna figura čini se da je ženska. Lijevo do ovoga prizora vidi se i ovdje drvo, a na njegovoj je grani obješena stražnjim nogama životinja, kojoj je odsječena glava. Pod životinjom prikazana je na ovom primjerku posuda sa širokim otvorom, u koju valjda curi krv. S lijeva su dvije muške figure, od kojih jedna (mladić) životinji para trbuh, a druga sa ovčom glavom taj prizor promatra. Desno se vide tri gola mladića, koji idu prema sceni. Vode se za ruke, a prvi diže ljevicu kao na pozdrav. U donjem redu vidi se lijevo tronožan stol, na njemu pečenje (Hampel misli, da je možda veprova glava), a zatim stup, a na njemu svjetiljka. U sredini je široka posuda sa dvije ručice, a kraj nje je lijevo lav, a desno zmija. Kraj zmijine glave je neki nejasan predmet, koji je bio prikazan i na prije opisanim pločicama, a može se tumačiti kao školjka, cvijet, plod, škorpion, kornjaš ili češerika. Desno stoji pijetao okrenut prema sceni, a za njim je i opet stup sa svjetiljkom. Lijevo se je sačuvao stup, koji je valjda nosio svod, a desno dolje vidi se još nešto od baze drugoga stupa. Raspored je, kako se vidi, bio i na ovoj ploči isti, kao i na prijašnjim reljefima, samo je mnogo toga jasnije izraženo, a osim toga je broj figura i predmeta povećan. Sve je prikazano u razmjerno većem mjerilu, a za to je i pločica morala biti veća. Širina sačuvanoga komada je sada 105 mm, a pošto je lijevo sve, a desno skoro sve sačuvano, to se širina cijeloga komada može fiksirati na jedno 110 mm; dakle je bila za 30 mm šira od prije opisanih komada.

Sl. 6. Olovna pločica sa reljefom iz Čalme. Nar. vel. (Iz »Archaeolog. Értésítő» XXIII (1903) str. 352.

Dosele opisani komadi ako i pokazuju neke razlike, ipak prikazuju u glavnom jedno te isto. Gore Sol na četveropregu, a ispod njega u tri reda razni prizori, koji se uvijek opetuju. Drugačiji je oblik, što ga prikazuje sl. 6, a zastupan je u dva primjerka, što su se našla na teritoriju Hrvatske i Slavonije. Jedan se je našao u Vinkovcima,¹ te je danas u hrvatskom narodnom muzeju, a drugi se je pred nekoliko godina našao u Čalmi, a kupio ga je g. 1901. mađarski

¹ Kubitschek i Löwy Arch. epigr. Mitth. III (1879) str. 172 br. 8. Brunšmid Vjesnik n. s.

VI. str. 148 br. 4 sl. 76. Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 353 br. 58.

narodni muzej.¹ Jednom trećem primjerku u mađarskom narodnom muzeju je nalazište nepoznato.² Ove pločice imaju četverouglasto polje, koje je zaokvireno, a nad tim je poljem nastavak u obliku zabata. Na zabatu prikazana je u sredini riba na desno, a u lijevom i desnom uglu po jedna četverotračna zvijezda. U zaokvirenom prostoru prikazano je u tri reda ovo: U gornjem redu stoji u sredini pokrivena amfora. S lijeve i desne strane nadvila se nad amforu po jedna zmija. U lijevom uglu je prikazano en face poprsje Lunino, kojoj se nad ramenima vide šiljci od polumjeseca, a u desnom je uglu poprsje Solovo ovjenčano sunčanim zrakama. U srednjem redu stoji u sredini kao na postamentu en face ženska figura u dugoj odjeći i pruža ruke prema jednomu i drugomu jahaču, koji dolaze s lijeve i desne strane. Možda ima da drži uzde konja,

Sl. 7. Olovna pločica sa reljefom iz Siska. Nar. vel. (Iz »Archaeolog. Értésítő» XXIII (1903) str. 355).

koje na reljefu nijesu prikazane. Oba konja stoje na ispruženim čovječjim truplima. Od figura, što smo ih na prijašnjim pločama vidjeli s lijeve i desne strane ove scene (oružan muškarac i ženska sa uzdignutom desnicom), prikazane su ovdje samo gornje polovice tijela. U donjem redu prikazano je u sredini drvo i na njem za stražnje noge obješena životinja bez glave, kojoj mlad čovjek vadi utrobu. Lijevo kraj drveta je kandelabar sa svjetiljkom i tronožan stol, na kom stoje dvije čaše, a među njima nekakav okrugao predmet. S desne strane prikazana je amfora, a nad njom tri krugljice, koje čine dojam cvijeća, koje je u vazuu postavljeno; kraj amfore

stoji na lijevo okrenut pijetao. Ove pločice su visoke 87, a široke 75 mm.; težina vinkovačkoga komada je 130 grama.

Osim ovih četverouglastih olovnih pločica našlo se je i drugih, koje imaju okrugao oblik. Ovakva se ploča našla u Kupi kod Siska, te je kupljena za naš narodni muzej g. 1896. Promjer joj je 75 mm, a teška je 106 grama (sl. 7).³ Gore je nešto otkrhana, te je na tom mjestu sve veoma nejasno. Okolni rub sastoji iz jednoga reda većih pikanja srčolikoga oblika, a unutar toga ruba nalazi se niz manjih piknjica. Sasvim gore vidi se riba na desno, a lijevo od nje dvije karičice i kako se čini jedan puž. Desno od ribe su tri zvijezde, a do

¹ Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 352 br. 56. Budapest régiségei VIII (1904) str. 24 sl. 6.

² Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 353 br. 57.

³ Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 355 br. 6a i Budap. régiségei VIII (1904) str. 13 sl. 2.

njih još jedna karičica. Ispod toga nalazimo u tri reda prikazano ovo: U prvom redu stoji u sredini ženska figura u dugom prepasanom odijelu sa uzdignutom desnicom na desno. Lijevo do nje je u većem mjerilu izradeno prema njoj okrenuto poprsje Solovo ovjenčano sunčanim zrakama, a desno također prema njoj okrenuto poprsje Lunino sa polumjesecom na glavi. Lijevo do glave Solove stoji tronožan stol, a na njem neki predmeti (valjda pehari); desno kraj Lune stoji ptica na desno (pijetao?). U drugom redu stoji u sredini ženska figura u dugom hitonu i drži obim rukama rubac, u kojem se nalazi nešto teškoga. S lijeve i desne strane dolazi po jedan jahač. Kako se čini, ima svaki od njih šiljatu kapu. Oba konja stoje na čovječjim truplima. Lijevo od ove scene stoji pijetao na desno, a desno muška figura sa ispruženom desnicom na lijevo. U donjem redu stoji u sredini drvo na njem je obješena za stražnje noge životinja, a sa lijeve strane pristupa mladić i vadi joj utrobu. Lijevo od ovoga prizora vidi se kandelabar sa svjetiljkom, amfora i nejasan predmet, a desno stoji na lijevo okrenut lav.

Ova je pločica dosta slabo sačuvana, ali i na izradbu nije se žrtvovalo mnogo truda. Uslijed toga su izostali mnogi detalji, a mnogi su izlizani tako da se mnogo toga ne može sigurno reći. Zato je u gornjem opisu rečeno samo ono, što se sigurno vidi, dok je Hampelov opis, koji je načinjen po sadrenom otisku, nešto opširniji, ali, kako sam veli, nesiguran. U glavnom ova okrugla pločica sjeća na četverouglatu pločicu iz Srpske Mitrovice, koja je na prvom mjestu opisana. Sličnost ipak nije tako velika, da ne bi bili sigurni, da su i jedna i druga pločica imale razne uzorke.

Napokon se mora spomenuti još jedan fragmenat od jedne okrugle pločice, koja se je našla između Putinaca i Indije, a nabavio ju je mađarski narodni muzej. Promjer joj je bio po prilici 75 mm (sl. 8.). Slijedeći opis temelji se na slici i na opisu, što ga je dao Hampel.¹ Pločica je obrubljena sa jajastim nizom, a unutar toga niza je niz sitnih pikanja. U gornjoj polovini vidi se u sredini ženska figura, od koje je prikazan samo gornji dio do ispod trbuha. Ima na sebi hiton složen u nabore i u sredini prepasan. Lijevo kraj njezine glave je zvijezda. U mnogo manjem mjerilu izražena su kraj nje dva poprsja i to lijevo Lunino sa šiljcima polumjeseca nad ramenima, a desno Solovo ovjenčano sunčanim zrakama. Ova je ženska figura pomišljena, da stoji između dva

Sl. 8. Ulomak olovne pločice sa reljefom nađen između Putinaca i Indije. Nar. vel.

¹ Hampel Arch. Ért. XXIII (1903) str. 159 br. 63. Budap. régisegéi VIII (1904) str. 19 sl. 5.

jahača, od kojih je lijevi sačuvan, ali se o njemu ne da mnogo reći, jer se slabo vidi. Bolje se vidi čovječje truplo, na kom konj stoji. Ovo je odjeveno u hiton, koji siže do koljena i koji je u sredini prepasan. Točno ispod ženske figure prikazan je također u većem mjerilu tronožan stol, a na njemu leži na desno okrenuta riba. Ispod svega toga bio je još jedan veoma uzan red reljefa. Od toga je reda ostao samo pijetao, koji ide na desno.

Jedna se je olovna pločica sa ovakovim reljefima našla navodno u Hrtkovicima, ali je ta ploča uništena prije, nego se je mogla kupiti i pohraniti. Kakav je oblik imala, nije poznato.

* * *

Da se svi ovi spomenici odnose na jedan te isti predmet, već je iz njihovoga opisa jasno. Do pred kratko vrijeme bili su od ove vrsti spomenika poznati samo pojedini komadi. Ti su na raznim mjestima publikovani, a ako ih je tko pokušao tumačiti, uvijek je morao konstatovati, da stoji pred problemom, koji ne će moći riješiti. Opširnije tumačenje nalazimo prvi puta kod Nowotnyja na navedenom mjestu. On je u opće sve rekao, što se je u ono vrijeme dalo reći. Svoje obećanje, da će sakupiti sve poznate spomenike ove vrsti, nije mogao ispuniti. To je tek pred malo godina pokušao Hampel, koji je »o spomenicima, koji se nahode u podunavskim krajevima, a prikazuju božanstva na konjima« napisao do sada više članaka,¹ a sakupio ih je 75 komada. Među tim spomenicima ne nalazimo samo poznate primjerke olovnih pločica, nego i kamene reljefe, bronsane i bakrene pločice te rezano kamenje sa sličnim prikazama. Samo što na ovim spomenicima ne nalazimo sve ono prikazano, što na olovnim pločicama, nego samo pojedine scene. To se može lako shvatiti, ako se promisli, da je to sve tvrdi materijal, koji se daje mnogo teže obrađivati. Prema tome su olovne pločice za tumačenje najprikladnije, jer su najopširnije. S druge strane su ostali spomenici katkada jasniji, jer su se manje istrošili, a katkada su i bolje izrađeni.

Velik dio onoga, što je na tim pločama prikazano, sjeća nas na spomenike, koji se odnose na kult Mithrasov. Sjeća nas na to prije svega lik boga sunca na četveropregu. Na okruglim pločicama su mjesto toga prikazana poprsja Sola i Lune, a ta poprsja nalazimo redovito i na reljefima, koji se odnose na Mithrasa. Ženska figura, koja stoji med tim poprsjima, ne može se rastumačiti. Ona je izrađena u mnogo manjem mjerilu, te je okrenuta ili prema jednomu ili prema drugomu poprsju. Desnom rukom čini gestu adoracije, a možda i nije više nego osoba, koja adorira. Od životinja, što ih na ovim pločicama nalazimo, naći ćemo nekoje i na Mithrasovim spomenicima. Gavran je na većini Mithrasovih spomenika prikazan. Na nekim je od ovih spomenika sasvim slično prikazana posuda, a do nje s jedne strane zmija, a s druge lav, kako smo to vidjeli na opisanim olovnim pločicama. Najljepše je to izraženo na krasnim reljefima iz Osterburkena² i Hedderneima.³

¹ *Archaeologiai Értesítő* 1902 str. 365 i d., 1903 str. 305—365 i 1905 str. 1—16. Budapest régiségei VIII (1904) str. 1—47.

² Cumont *Mystères de Mithra* II. str. 348 br.

246, tabla V. Schumacher *Der obergermanisch-raetische Limes* II str. 21 i d.; tabla II.

³ Cumont nav. dj. II. tabla VII. i VIII.

Važne su figure na ovim spomenicima jahači, koji nas sjećaju na Dioskure. Mrtvaci pod njihovim konjima, a napose riba, koja obično zamjenjuje jednoga mrtvaca, pokazuju, da imamo pomisliti na kult, koji je bio spojen sa misterijima. Takav su kult uživali fenički Kabiri, za koje znamo, da su na više mjesta imali svoja svetišta. Takvo je svetište bilo na otoku Samotkrake, a spomenici, koje poznajemo sa toga otoka, svjedoče nam, da je ovo svetište bilo u grčkom svijetu dobro poznato i dobro posjećeno sve do rimskoga vremena. Svake bi godine tu bila velika svečanost, koja je bila skopčana sa misterijima. U kultu tih božanstva dolazi i riba »pompilos« zvana, ali o njoj ne znamo mnogo. Ova fenička božanstva spojila su se naskoro sa helenskim Dioskurima, jer su s njima imala neka jednaka svojstva.

Ženska figura među njima do danas još nije rastumačena. Svakako je to matronalna božica, koja prema jahačima stoji u takvom odnošaju, da ju ovi moraju štovati. Njezin atribut, marama puna valjda plodina, daje joj htonički karakter. Grci su ovu božicu identifikovali sa nekim svojim božicama, nu najviše i sa najvećim pravom sa Demetrom. Na nekim spomenicima iz Macedonije ima ova božica, koja stoji među jahačima, i attribute Demetrine. Kao adoranti prikazani su kod ovoga prizora jedan vojnik i jedna ženska. Čudno je doduše na prvi pogled, da je baš prikazan vojnik, ali se to daje rastumačiti tim, što ovi spomenici potječu iz kasnijega vremena rimskoga carstva, a u to je doba rimska vojska, koja je bila sastavljena iz pripadnika raznih narodnosti, imala svoju, može se reći, posebnu religiju, u kojoj su bili zastupani razni kult.

Mladić, koji vadi utrobu ovci i čovjek sa ovčom glavom, koji kraj njega stoji, sjećaju nas na jedan obred, koji se je obavljao, kada se je netko imao od kakve krivnje očistiti. Ovčje krzno činilo se osobito prikladnim, da očisti sve ljage, što ih je tko god na sebi imao. I okaljani mjesta znala su se čistiti ovčim žrtvama. Na spomenutom fragmentu u szegszárdskome muzeju vidi se pod životinjom široka posuda, u koju se je po svoj prilici hvatala krv, koja se je također upotrebljavala za čišćenje okaljanih osoba ili mjesta.¹

Prizor kod stola najjasnije je prikazan na szegszárdskom ulomku. Tu je riba, koja se redovito na stolu nalazi, zamijenjena drugom pečenkom. Osobe, koje sjede oko stola i kojih je kao obično tri, imaju u ruci pehare. Zdjela, na kojoj je pečenje, urešena je, te se je tim sigurno htjelo izraziti, da je ta gozba priređena osobitim povodom. Mjesto dvaju golih muškaraca, koji idu prema stolu, prikazana su na szegszárdskom komadu tri. I tu se oni drže za ruke, a prvi pokazuje prema stolu. Čini se, da je prvi u opće vodič, a drugi da idu samo onamo, kuda ih on vodi. Ispravno će biti tumačenje, da će ovdje biti prikazana gozba poslije očišćenja, ali u muškarcima, koji idu k stolu, ne ćemo imati raspoznati ista božanstva, koja su u drugom redu prikazana na konju. Možda će se to moći reći o prvom, ali o ostalim figurama ne. Ovo će biti oni, koji su čišćenjem postigli pravo da prisustvuju gozbi, kod koje se dakako pomišlja, da su nazočni i bogovi.

Jasno je, da misterija, na koja se ovi spomenici odnose, moraju biti u

¹ Stengel Die griech. Kultusaltertümer str. 146 (tamo literatura).

svezi sa dva kulta: sa kultom Mithrasa i sa kultom Kabirâ-Dioskurâ. Mnogo više se o tim pločicama nije dalo reći. Hampel je zato u opće počeo sabirati spomenike, koji se odnose na kult božanstva na konju, koja su se štovala u podunavskim krajevima. Tim je Hampel učinio u tumačenju ovih reljefa korak naprijed, jer je sigurno, da se je kult Mithrasa mogao sliti sa kultom božanstva na konju samo ondje, gdje su se ovakva božanstva štovala. Naravno je, da će se tu pomisliti u prvom redu na narod thrački, koji je ovakvo božanstvo bez sumnje imao. O t. zv. »thračkom konjaniku« već se je o ovom časopisu opširno govorilo.¹ Od onoga vremena, kada je zadnji materijal iz Bugarske i Rumunjske publikovan, čini se, da se je opet mnogo novih spomenika ovoga božanstva našlo, a gotovo svaki novi spomenik unaša u ovo pitanje po nešto svjetla.

Spomenika, na kojima bi »thrački konjanik« bio prikazan uz Mithrasa, ne poznajemo. Spominje se doduše jedan veoma loše sačuvani reljef iz Tatar-pazardžika, na kom se veli, da je prikazan Mithras kako ubija bika, a uz njega »obični thrački konjanik«.² Međutim je ovaj spomenik poznat samo po tom nesigurnom opisu, te je vjerovatno, da tu nije bio prikazan konjanik, nego Mithras na biku.³

Zanimivo je pitanje, kako to, da su se sasvim slične pločice našle na raznim mjestima. Najjednostavnije je tumačenje to, da je na nekim stalnim mjestima bilo svetišta, kod kojih su se obavljale svečanosti, koje su bile spojene s ovakvim mvsterijama. Ta bi mjesta posjećivali pobožni ljudi iz raznih krajeva, te bi si ponijeli ovakve reljefe. Tako su ovi reljefi, koji su pravljani na jednom mjestu, a često i po istom kalupu, mogli dospjeti u razne krajeve.

Ovim stranama nije bila svrha, da doprinesu novih momenata za tumačenje ovih spomenika. Za to je materijal, koji je stajao na raspolaganje, bio premalen. Ipak je bilo nužno, da se i u »Vjesniku« progovori o jednoj vrsti spomenika, koja je u našem narodnom muzeju u više primjeraka zastupana. Nema dvojbe, da će se jednom naći i opširnijih reljefa (kao što je n. pr. szegszárdski, koji žalibože nije cio), koji će mnogo doprinijeti riješenju ovoga problema. Svakako će trebati u tu svrhu dobro proučiti spomenike u zemljama, u kojima su stanovali nekada thrački narodi. Čini se, da se tu nalazi još po gdje koji nepoznati a važni komad.

Dr. V. Hoffiller.

¹ N. s. sv. VI str. 192 i d.

² Dumont-Homolle *Mélanges d'archéologie* str. 325 br. 11.

³ Sr. Cumont *Mystères de Mithra II* str. 271 br. 122 i 123.